

GYÖNGYÖSSY IMRE (1930-1994) – 2. RÉSZ

Emléktöredékek

PETÉNYI KATALIN

90 ÉVE SZÜLETETT GYÖNGYÖSSY IMRE FILMRENDEZŐ, KÖLTŐ, DRÁMAÍRÓ.

A német televíziók segítségével lehetővé vált, hogy történelmi múltunk fájó sebeire rámutathassunk. Sok ellenállással megküzdve így készíthettük el a ZDF-fel és a Társulás Filmstúdióval koprodukcióban a *Jób lázadását*. Még a hetvenes években kezdtem kutatni Ámos Imre, a tragikus sorsú, akkor még ismeretlen festő művészetét, akiről később, 1982-ben könyvet is írtam. Hogy festészetének gyökereit jobban megismerjem, lementem Nagykállóra, Ámos szülővárosába, ahol a XVIII. századtól a második világháborúig egy egyedülálló haszid parasztság kultúra virágzott. Itt a Tisza és a Bodrog mentén szinte minden falu rabbijának csodatevő ereje volt, a csodarabbik legendáit szájról szájra adták. Pásztorok, szántóvetők, fuvarosok, szatócsok hittek abban, hogy a cádik a halála után is csodát tesz. Sírjukhoz messze földről zarándokoltak, hogy imájukkal és kívánságcéduláikkal kérjék segítségét. Az egykor itt élő, haszid közösségből, mindössze három család tért vissza a koncentrációs táborból. Hamarosan Imrével és Barnával visszatértünk Nagykállóra. A múlt utolsó emlékei, a pusztuló temető sírkövei, Taub Eizik, a nagy cádik sírkápolnájának kőrőccédulái felidéztek Imre gyermeki élményeit. Egy Tolna megyei faluban gyakran játszott egy idős zsidó házaspár, Kohn Emmánuel és felesége vegyeskereskedésében, akiket később koncentrációs táborba hurcoltak. Egész életében fájdalommal emlékezett deportálásukra. Filmünkben nem a fasizmus kegyetlenségét akartuk megmutatni, hanem azt a szeretettől, hittől, a természet törvényeitől áthatott világot, melyet brutálisan pusztított el a holokauszt. Történetünk 1943-ban játszódik, Jób és Róza, egy idős gyermektelen haszid zsidó házaspár elhatározzák, hogy ellentmondanak

a történelemnek: örökbe fogadnak egy keresztény kisfiút a szomszédos árva-házból, akinek utódként hátrahagyják szellemi és anyagi értékeiket. Lackó társa és „barátja” Dorka, a kutyája, akivel együtt fedezi fel a falusi élet, a természet, a szerelem, a hit, a szülők vallásos életének titkait. Különös és mély szeretet születik meg egy év alatt az idős házaspár és Lackó között. És miközben a fasizmus egyre jobban fenyegeti Jób és Róza életét, ők okosan és szeretettel gondoskodnak Lackó jövőjéről. Aztán egy napon megérkeznek a csendőrök, hogy deportálják őket. Lackó kétségbeesve fut a szekerek után, és várja a Messiás eljövételét, ahogy Jób tanította.

A forgatókönyvet a Filmfőigazgatóság betiltotta. Az akkori kultuszminiszter, Pozsgay Imre oldotta fel a vétőt. Hamarosan újabb indokokra hivatkozva akarták megakadályozni a film létrejöttét. Akkor Scheiber Sándor professzor, Magyarország főrabijja állt ki mellettünk. A nyolcvanas években még tabu volt a zsidóüldözés, a filmet csak nagy nehézségek árán tudtuk leforgatni. A *Jób lázadása* volt Magyarországon az első film, mely a zsidó-keresztény megbékélésről szólt. Tiszatarjánban forgattunk. Zenthe Ferenc és Temessy Hédi belső azonosulással készültek a filmre, tanulmányozták a zsidó vallási szokásokat, rituálékat. A legapróbb részletességgel építették fel és mély átéléssel tették élővé Jób és Róza alakját. A két nagyszerű színész méltó partnere volt Fehér Gabi, akít több száz gyerek közül választottak ki a rendezők. Nem volt olyan feladat, amit meg nem oldott volna. A team munkájában fontos szerepe volt Szabó Gábor operatőrnek, aki kézikamerájával Lackó szemszögéből láttatta az eseményeket és képzőművészeti igényességgel komponált képeivel jelenítette meg a

zsidó ünnepeket, melyeknél az Országos Rabbiképző szakértői segítettek. Hivatásos statiszták helyett a Debreceni Hitközség tagjai személyes élményeiket felelevenítve vettek részt a tömegjelenetekben. Ezeknek az embereknek volt erejük a film forgatása alatt újra felülni azokra a szekerekre, amik negyven évvel korábban a haláltáborok felé szakították ki őket vagy családtagjaikat szülőföldjükről, hogy segítsenek nekünk tragikus sorsukat dokumentálni. A külvilágról megfeledkezve, mint egy család élt együtt a stáb. Imre számára nagyon fontos volt, hogy a stáb minden tagja, a sminkestől a világosító munkásig vagy az ügyelőig legszemélyesebb odaadással végezze munkáját. Ő a filmet a szó szoros értelmében közösségi művészetnek tartotta. „Az óraszerkezet egyetlen kis csavarjának meglazulása is megállíthatja az időt” – mondta egyszer. A filmet a legfontosabb nemzetközi kritikusok rendkívül elismerő hangon méltatták: „Az év meglepetése volt a *Jób lázadása*. Az ortodox közösség bemutatása Isaac Bashevis Singerre és Manès Sperberre emlékeztet. A film minden pátosztól mentes, néha még ironikus is. Mégis megrázóan és elkötelezetten idézi fel 1940 és 1944 között a kelet európai zsidó közösségek és kultúrájuk százainak pusztulását.” (Anne Head, Screen International, 1983.) „A *Jób lázadása* egyszerre szép és tragikus. Nagyon szép! Csodálatos látni. Ragyogóan extravagáns, érzékeny gazdag.” (Kevin Tomas, Los Angeles Times, 1984.) „Azok közül a filmek közül, melyek az 1944-es zsidóüldözést mutatják be, a *Jób lázadása* a legautentikusabb, legmeggyőzőbb és legmeghatóbb.” (Archer Weinstein, New York Post, 1984) „Egy rendkívül megrázó film a hitről, az emberi szellem túléléséről és a reményről.” (Facettes Feature, 1985.) A filmet meghívták a legfontosabb nemzetközi fesztiválokra, ahol jelentős díjakat nyert köztük a zsűri különdíját Cannesban, a San Remo-i, Los Angeles-i fesztiválok fődíját. 1983-ban az amerikai filmakadémia tagjai az év legjobb öt „idegennyelvű” filmje közé választották, és Oscar-díjra jelölték.

Itthon is megjelent néhány elismerő kritika, köztük Maár Gyula ihletett, szép elemzése: „Váratlan és örömdetes esemény egy olyan alkotást látni, amely minden emblematikusság nélkül, áttetsző természetességgel, szinte a létbe „belehelyezkedve” szól emberségről,

humánról, tulajdonképpen magáról az életről. Gyöngyössi Imre és Kabay Barna a *Jób lázadásának* egyszerű történetében pátosz nélküli természetességgel mutatják fel és igenlik az élet alapvető, annak értelmet adó értékeit.” (Maár Gyula, Kritika, 1984.) Hivatalos fórumokon azonban támadások is érték a filmet, hogy „meghamisítottuk a történelmet”, a vidéki zsidóságot nem szekerekben deportálták. Ez a vád rendkívül felháborított bennünket. Elhatároztuk, hogy egy nagyobb, hiteles dokumentációval válaszolunk az igazságtalan vádakra. Már a *Jób lázadása* filmünk forgatása közben is készítettünk felvételeket a gazdag haszid paraszti kultúra utolsó tanúival. Az egyik éjszakai felvételen, Taub Eizik sírjánál figyeltünk fel egy jiddis és magyar juhász népdalokat csodálatosan éneklő öregasszonyra. Rosenberg Éva néni, a debreceni kóser konyha vezetője lett a főszereplője az *Add tudtul faindnak* dokumentumfilmünknek, melyet engedély

nélkül forgattunk. Ez az idős asszony belső békével és derűvel éli hétköznapi életét, fát vág, kukoricát tör, jószágot nevel, dolgozik a földéken, énekel, imádkozik, csak akkor ismerjük meg sorsát, amikor egyszer térsztyagúrás közben a kamera a karjába égetett számra közelít. Ekkor tör fel belőle a félévszázados fájdalom és panasz, hogy szüleivel és testvéreivel együtt elhurcolták, hogy Auschwitzban végig kellett néznie az anyák szenvedését, akiktől gyerekeiket elvették, hogy egész családja a gázkamrában pusztult el, ő az egyetlen, aki visszatért. A zsinagógában, ahol egykor együtt ünnepeltek, csak omladozó falakat talál, melyeket benőtt a gaz, a régi temetőben hiába keresi ősei sírját. A temetőt felszántották, a sírköveket kidobálták és krumplicsodát lett belőle. Éva néni negyven év után elhatározta, hogy visszatér szülőfalujába, Tiszacsekére,

hogy találkozzon egykori szomszédaival. Egyesek örömmel ölelik magukhoz, mások elfordulnak, nem akarják megismerni. Két idős parasztember emlékezik deportálásukra: az egyik védekezik, ez volt a parancs, hajtani kellett a szekeret, amin, a falu zsidói lakosait a gyűjtőhelyre szállította, a másik könnyes szemmel vall: inkább elengedtem a lovaimat az erdőbe, de nem vettem részt ebben a szégyenletes, szörnyű eseményben. A film fájdalmas mementóként idézi fel a múltat, azt az egyedülálló középeurópai haszid kultúrkört, életérzést, szellemiséget, értékes emberi világot, mely Chagallt, Yehudi Menuhint, Eli Wieselt adta a világnak.

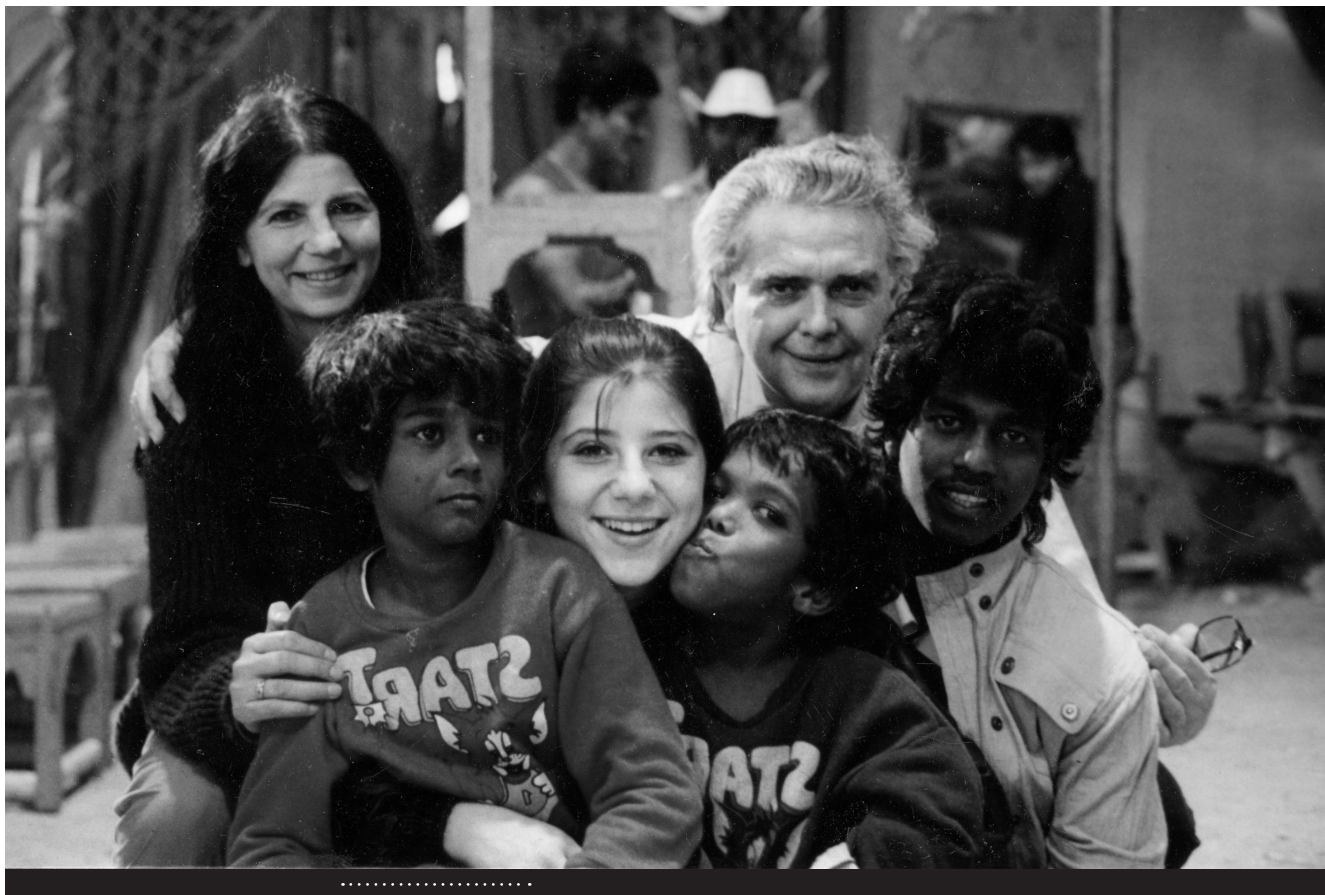
„Ellentmondanak a történelemnek”

(Gyöngyössi Imre – Kabay Barna: *Jób lázadása* – Temessy Hédi, Zenthe Ferenc és Fehér Gábor)

A filmet több Los Angeles-i mozi programjára tűzte, és az amerikai filmakadémia tagjai, az előző évben a *Jób lázadásának* nominálása után a dokumentumfilm kategóriában Oscar-díjra akarták nevezni,

GÁSPÁR MIKLÓS FELVÉTELE

nagy eséllyel. Már megvettük a repülőjegyet, hogy a kópiát kézicsomagként vigye ki fiunk, Gyöngyössy Bence, amikor az utolsó este a Filmfőigazgatóság főcenzora megnézte a filmet. Közölték velünk, hogy betiltják, és a kópia nem hagyhatja el Magyarországot. Egy kópiánk azonban kinn volt már Németországban, és a Westdeutscher Rundfunk, majd később a Jeruzsálemi Nemzetközi Filmfesztivál nagy sikerrel, szép kritikákkal kísérve mutatta be. Csak több mint egy évtizeddel később, a rendszerváltás környékén, egy késő esti órában sugározta először a Magyar Televízió.

Alig fejeztük be az *Add tudtul fiadnak* forgatását, mikor már a nemzetközi koprodukcióban megvalósuló *Yerma* játékfilmünk forgatókönyvét írtuk. „A film műfaji adottságai szerint nemcsak az áradó Lorca-i költői szóképeket próbáltuk átfordítani „filmképekké”, filológiai elkötelezettséggel kerestük meg azokat a helyszíneket, tájakat, embereket Andalúziában a Rio Frio, Orgiva környékén, ahol Lorca *Yermája* és zseniális nyelvi

„Mindig az áldozatok pártján áll”

(A *Cirkusz a Holdon* forgatásán – Petényi Katalin, Ishrat Ismail, Gyöngyössy Réka, Neil Kuranaratine és Gyöngyössy Imre)

képei is születtek. Mi magunk is megdöbbsentünk, hogy ötvöződik a lorca-i vízióban két ellenkező „valóságos” táj: a szelíd Andalúzia és a Sierra Nevada vad hegyei, amit sem az irodalomtörténet, sem színpadképek nem ismernek eléggé. Ebben a világban például az udvar a tetőt jelenti. Itt zajlik az élet nagy része. Lorca költészetének itt még ma is élő forrásai vannak.” (Graham Petri interjúja Gyöngyössy Imrével, 1985.) *Yerma* (Gudrun Landgrebe), egy megkövesedett szokásokkal terhes világban szenvedélyesen küzd azért, hogy gyermeke legyen, ami az önfelszabadítást, az élet teljességét jelenti számára. Beteljesületlen szeretet éhsége, egyre elhatalmasodó szenvedélye okozza tragédiáját. *Yerma* anyaság utáni vágya mögött ott élnek Gyöngyössy Imre filmjeinek visszatérő anyafigurái a *Virágsárnaptól*, a *Két elhatározáson* át a *Jób lázadásáig*: az oltalmazó, fiai boldogulásáért küzdő, a történelmet biblikus erővel legyőző anyákig.

1986-ban döbbsenten szembesültünk a hírrel, hogy a Dél-kínai-tengeren viet-

namiak ezrei menekülnek a kommunizmus elől. Emberek hagyják el otthonaikat, apró csónakokban, lélekvesztőkben összezsúfolva, sokszor heteken át hánykódnak a viharos tengeren, kitéve magukat viharoknak, az égető napnak, a kiszáradásnak, a kalózok támadásainak, mert hazájukban vallásuk vagy világnézetük miatt üldözték őket. A statisztikai adatok szerint 50 %-uk a tengerbe fulladt. Ekkor már tagjai voltunk a Deutsche Not-Ärzte Komitee-nek, ennek a különleges embervédő szervezetnek, ahol orvosok, ápolók, technikusok vállalási, politikai indokok nélkül feladták európai polgári jólétüket, és szinte a nagy világszervezeteket megelőzve lettek mentőorvosai a világnak, hogy a katasztrófa sújtotta embereken segítsenek. „Részese lettem a bibliai csodálatos halászatnak. A Cap Anamur hajón német és francia orvosokkal kerestük a tükörsima, vagy viharos tengeren fel-tűnő csónakokat Vietnam és Szingapúr között. Itt talákoztam azokkal az önfeláldozó, névtelen, hétköznapi emberekkel is, akik képesek kilépni személyes létük szorító gyűrűjéből, hogy kezüket nyújtsák a rászorulóknak.” – emlé-

kezett vissza megrendítő élményére Gyöngyössy Imre. A nyílt tengeren közvetlen közelből vettük filmre a diktatúra elől menekülők drámai pillanatait, tanúi voltunk megpróbáltatásaiknak, szenvedéseiknek és a mentőorvosok önzetlen küzdelmének, az embermentés euforikus örömeinek. Német operatőrünk, Michael Teutsch kézi kamerával forgatta az eseményeket, a stábben Gyöngyössy Bence (akkor már a müncheni Filmművészeti Főiskola filmrendező hallgatója) is ott dolgozott. 888 menekülttel a fedélzeten érkezünk a hamburgi kikötőbe. *Boat-People* című, 90 perces dokumentumfilmünket a Westdeutscher Rundfunk nagy sikerrel sugározta, az adást többször megismételték, a nézők nagy összegekkel adakoztak, hogy a menekültek új életet kezdhessenek. A Cap Anamur hajón a *Boat-People* forgatása közben lettünk figyelmesek egy magányos, szomorú hét éves kislányra. Törékeny teste tele volt sebekkel, arca egy öregember ráncaival. Loan kétszer próbált szüleivel menekülni, de a parti őrség elfogta őket és az egész családot bebörtönözték. A kislány hónapokat töltött börtönben. Mivel a szülők nem tudták újra kifizetni helyüket a csónakban, egyedül küldték kislányukat, hogy legalább neki legyen emberhez méltó élete. Egy három részes dokumentumfilmben követtük Loan megrázó sorsát, megmentését a tengeren, életét a fülöp-szigeteki átmeneti menekülttáborban és megérkezését Németországba, ahol egy német család örökbefogadta.

Egyre jobban tudatosodott bennünk, hogy századunk a menekültek évszázada. Háborúk, világégés, újra és újra fellángoló testvérharcok emberek millióit űzték el otthonaikból, szakították el szeretteiktől. Milliók váltak nincstelenné, hontalanná, a fasizmus, a sztálinizmus, a világ újrafelosztásának áldozataivá. Milliók tűntek el nyomtalanul a koncentrációs táborok gázkamráiban, és a Gulág munkatáboraiiban. A fennmaradásukért küzdő kisebbségek, hazátalanná vált kis népek sorsa máig tragikusan aktuális az egész világban. Kötelességünknek éreztük, hogy a szenvedők, elnyomottak, száműzöttek üzenetét közvetítsük.

A *Cirkusz a Holdon* (1988) játékfilmünkkel a testvérháborúk, gyilkos indulatok személyes létünket fenyegető veszélyére próbáltunk figyelmeztetni. Filmünk főszereplője Ádám, egy nyolc éves mesztic kisfiú, aki a dzsungelben,

a „senki földjén”, testvérháborúk közt, az országhatárok mentén vándorló cirkusz varázslatos világában él. Legjobb barátai Gogo, a medve, Dudi, az elefánt és Gaspary, a törpe. Az ő szemszögén keresztül elevenedik meg az izgalmas történet. Hanna, a vándorcirkusz igazgatónőjének – Hannelore Elsner nagyszerű alakítása – missziója, hogy miközben estéről estére elkápráztatja közönséget, mindig az áldozatok pártján áll és menedéket nyújt a hatalomnak kiszolgáltatott üldözötteknek. De Ádám nem érti, hogyan lesznek az üldözöttekből újra üldözöttek és az üldözöttekből üldözöttek. Sajátos gyermeki filozófiájával, fantáziájával, humorával és erős érzelmeivel figyelni a felnőttek világát. A Sri Lanka-i forgatás alatt a történelem tragikus módon igazolta forgatókönyvünket. Forgatásunk alatt a fellángoló tamil-szingaléz harcokban a film története drámaian vált napi valósággá. Holdbéli cirkuszunk a valóságos fegyverek elől menekülőknél is védelmet nyújtott.

Egyre erősebbé vált bennünk az az elhatározás, hogy kamerával járjuk a világot. Észrevegünk olyan fehér foltokat, amikre más nem figyelt fel, hírt adjunk azokról, akiknek kiáltását nem hallják meg. Így jutottunk el 1988-ban Brazíliába. Álltunk a zuhogó trópusi esőben a manausi gyereketemetőben és követtük kameránkkal a 6-8 éves gyerekeket, akik maguk ácsolta koporsóval közeledtek a fakeresztek között egy sírhoz. Megrendítő, felejtethetetlen kép volt: dideregve, némán búcsúztak barátjuktól. 18000 gyerek fekszik itt a temetőben, akiknek meg kellett halniuk, mert nem kaptak gyógyszert, mert éhen haltak, vagy meggyilkolták őket. Az *Elhagyott brazil utca-utca* című dokumentumfilmünk az az amazonasi kikötő, Manaus elhagyott gyerekeinek mindennapjait mutatja be, akik szülők nélkül élnek a nagyváros utcáin. Akik lopnak vagy prostituáltakká váltak, hogy csillapítsák éhségüket. Akik homályos tekintettel ragasztót szípoznak, hogy egy-egy pillanatra elfeledkezzenek nyomorúságukról. Akiket börtönbe zárnak, mert elloptak két banánt. Padre Marcello, egy olasz szaléziánus szerzetes az elhagyott gyerekek számára alapította a Pro Menor otthont, ahol naponta négyszáz gyerek kap enni, ahol tanulhatnak, dolgozhatnak és játszhatnak. Padre Marcello gyakran a túlszűfolt börtönökből hozza ki a gyerekeket. Elfelejté múltjukat és segít nekik új életet

kezdeni. „A filmben nincs sem erőszak, sem érzélgősség. A kamera csak néz, figyel, láttat és hagyja, hogy egészen közel kerüljön hozzánk az utcautca világa... Megrázó képek egy felnőttek nélküli gyermekparadicsomról... Az alkotók nem a társadalmi okokat keresik, hanem hagyják, hogy a megindító képek beszéljenek a brazil valóságról.” (Neue Züricher Nachrichten, 1988) Ugyanebben az évben Olaszországban megkaptuk a *Cinema per la pace* életműdíjat. 1989-ben a ZDF számára készítettük braziliai helyszíneken a *Johnny, a szerencsés* című négy részes televíziós sorozatot tiltakozásul a gyerekkihasználás ellen. „Az autentikus történetet utcautca játsszák. Az elkötelezetten, mély empátiával készült sorozat nagyszerűen ötvözi a dokumentarista és játékfilmes jeleneteket. A film újabb mérföldköve a Gyöngyössy-Kabay-Petényi filmteam munkáinak, mely különleges érzékenységgel és meggyőződéssel mutatja be az üldözöttek, hazátalannak, kisémmizettek sorsát.” (Annamaria Rucktäschel, Die Welt, 1990.)

1990-91-ben a Szovjetunióban Jan-kura Péter operatőrrel forgattuk az *Ötven év hallgatás* dokumentum- és *Száműzöttek* játékfilmet. A dokumentumfilmmel a játékfilmet akartuk előkészíteni. A volgai németeket akárcsak a krími tatárokat és más kis népeket Sztálin 1941-ben Szibériába és Kazahsztánba deportálta. Ezrek és ezrek haltak éhen, fagytak meg a szibériai hómezőkön. A hazájukból száműzött volgai németekből a végtelen kazah sztyeppén ötven év hallgatás és félelem után megrázó erővel tört fel a fájdalom, a szülőföld, az emberhez méltó élet utáni vágy. Az utolsó tanúk vallomásai felidéztek apokaliptikus századunkat. A dokumentumfilm forgatása során ismertük meg Lídiát, a 75 éves parasztasszonyt, akinek akárcsak nővéreinek és a Volgai Német Köztársaság minden tagjának 24 óra alatt el kellett hagynia otthonát. Hosszú és viszontagságos száműzetése alatt egyetlen vágy élte, hogy egyszer visszatérhet szülőhazájába. Az ő emlékei inspirálták forgatókönyvünket. A fiaikat kereső volgai német parasztszönyökkel együtt kerestük fel a Gulág, Kazahsztán, Akmolinka munkatáborait, Mordvinföld máig működő börtöneit. Közös utunk során szakadtak fel félévszázados emlékeik, csillapíthatatlan fájdalomik, a testi-lelki nyomor, kiszolgáltatottság, megfélemlítés, a múlt drámai pillanatai.

De szemünk előtt született meg bennük a haza, az anyanyelv, a nemzeti identitás, az emberhez méltó élet megtalálásának reménye is. A Westdeutscher Rundfunk, a Grúzia Filmstúdió és a Társulás Stúdió koprodukciójában készült *Száműzöttek* megkapta a Montreali Nemzetközi Filmfesztiválon az OCIC, a Trójai Nemzetközi Filmfesztiválon a legjobb rendezés díját és Budapesten a Magyar Filmkritikusok díját. Marcel Martin, a FIPRESCI egykori elnöke így méltatta a filmet: „A *Száműzöttek* tökéletes példája annak, ahogy a cinéma vérité és a filmes rekonstrukció egymásba olvad. A szereplők saját sorsukat élik újra az autentikus és egzakt filmi ábrázolásban. ... A szellemi őszinteség és morális tartás a team legfontosabb sajátossága. Csodálni kell a szerzők ideológiai tisztánlátását és civil kurázsiját. Az igazságtalanság és az erőszak ellen tiltakoznak, ahogy véleményüket szereplőikön keresztül képviseltetik. Minden egyes hős minden helyzetben a saját szabadságáért, igazságáért és emberi méltóságáért harcol.”

A rendszerváltás után új eredményekkel készültünk filmjeinkre: a közelmúlt fehér foltjainak felfedéséhez akartunk hozzájárulni, melyek a négy évtizedes elnyomás alatt tabuk voltak. Elbert János és családjának tragikus sorsa már a

nyolcvanas években mélyen megrázott bennünket. Jól ismertük a nagyszerű műfordító és egyetemi tanárt. A hivatalos szervek által megállapított halál körülményei, hogy a Balaton 60 centis vizébe belefulladt, sehogy sem volt hihető számunkra. Nem tudtuk elképzelni, hogy öngyilkos lett. Tinédzser fiának és később, feleségének rejtélyes, hirtelen halála egyértelműen meggyőztek bennünket, hogy politikai hatalmi harcok áldoztai lettek.

Mikor elkezdtünk nyomozni Elbert János haláláról, kiderült, hogy semmilyen anyag nem áll rendelkezésre, mert az Elbert-dossziét Moszkvába küldték, amire természetesen nem juthattunk hozzá. Személyes élményünkhöz járult hozzá a német Stern magazin cikksorozata, mely 20 drámai esetről számolt be a volt NDK-ból és Lengyelországból, ahol tiszteletben álló tudósok, szociológusok, filozófusok tűntek el nyomtalanul. Több megtörtént eset nyomán írtuk a *Halál sekély vízben* forgatókönyvét. A WDR, a bécsi Wega Film, a müncheni Satellit-

„Saját sorsukat élik újra”

(Gyöngyössy Imre – Kabay Barna – Petényi Katalin: Száműzöttek – Maria Bock és Lidia Bock)

Film és Társulás Stúdió koprodukciójában készült játékfilm fikció, izgalmas politikai krimi a kilencvenes évek kelet-európai tabuiról. Az egyéni sorsdráma kibontakozása közben a *Halál sekély vízben* játékfilm talán

először érinti a KGB jelenlétét Magyarországon, emberek megszarolását és a titkos szervezet működését.

Gyöngyössy Imre miközben filmjeit forgatta, egész életében verseket írt, melyekből magyarul csak halála után jelenhetett meg egy válogatás az *Utódom lesz minden halandó* című kötetben. Verseiben ugyanaz a szenvedélyes elkötelezettség, személyes felelősség szólal meg, mint filmjeiben: tiltakozás minden jogtalanság, elnyomás, igazságtalanság ellen. Az őrségben állók figyelő szemével kísérte korát, örökölte meg „áldozat-testvéreit” a berlini szüzenfal mártírjaitól az Auschwitzban elpusztított, sztálinista börtönökben kivégzett, doni hómezőkben elesett fiatalokig. Számos filmtervet szeretett volna megvalósítani, melyeknek csak forgatókönyvei, szinopszisei maradtak meg. Bár nem érte meg a XXI. századot, de filmterveiben – *Kaméleon*, *A titokzatos dallam*, *Az Apokalipszis*, *Szent Ferenc*, *A fa*, *Chaka*, hogy csak néhányat említsék – napjaink legaktuálisabb problémáiról szól: népi társadalmakról, testvérháborúkról, tirannizmusról, terrorizmusról, szabadságukért ártatlanul börtönben sínylődőkről, a természet pusztulásáról, a világ szennyeződésétől az atomháború lehetőségéig. Az emberi személyiséget fenyegető veszélyekre hívja fel a figyelmet a testi-szellemi éhségkatasztrófákra a depresszió át a reményvesztésig. „Minden ember, akár a megközelíthetetlen sivatagban szomjazik, akár egy világszervezet vagy nagy hatalom élén állandóan mikrofonok erejében áll; egyformán öntörvényű, külön univerzum. Olyan „atom-reaktor”, akinek saját emberségétől függ, hogy szennyezett, romboló, vagy építő energiákat sugárzik-e szét. Mindenkinek erőfeszítéseket kell tenni saját igazságának megtalálására. Mindenkinek meg kell vívnia „belső forradalmát”. Csak a másokért is felelősséget vállalni tudó személyiségek és az emberi jogokat biztosító közösség kölcsönhatásából születhetnek szabad társadalmak. Meg kell találnunk a század nihilizmusával szemben a gyerekeinknek is elmondható hiteles igenekeket a szorongás helyett, a hétköznapi derűt és megalapozott életörömet.” (Graham Petri interjúja Gyöngyössy Imrével, 1985.)

Gyöngyössy Imre terveit már nem valósíthatta meg. *Európa messze van* című televíziós sorozatának forgatása előtt, 1994. május 1-én hirtelen szakította meg életét halála. •

GERŐ ANDRÁS FELVÉTELE